

УДК 379.834:332.13

Н.О. Алешугіна, к.е.н.

(Чернігівський державний інститут економіки і управління)

СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Статтю присвячено аналізу стану розвитку сільського туризму в Чернігівській області та виявленню проблем, що його супроводжують. Аналізуються можливості сільського туризму щодо подолання депресивних явищ у сільській місцевості Чернігівської області на сучасному етапі його розвитку.

Ключові слова: сільський туризм, сільські садиби, сільські господарі, ринок послуг сільського туризму.

Статья посвящена анализу развития сельского туризма в Черниговской области и выявлению проблем, которые его сопровождают. Анализируются возможности сельского туризма по преодолению депрессивных явлений в сельской местности Черниговской области на современном этапе его развития.

Ключевые слова: сельский туризм, сельские усадьбы, сельские хозяева, рынок услуг сельского туризма.

The article is devoted to the analysis of rural tourism development in the Chernigov region. The problems which accompany it are identified. Possibilities of rural tourism to overcome the depressive phenomena in rural locality of the Chernigov region are analysed.

Keywords: rural tourism, rural farmsteads, rural owners, market of services of rural tourism.

Постановка проблеми. Досвід країн Західної та Східної Європи говорить про те, що туризм спроможний забезпечити активізацію соціально-економічного розвитку сільських територій. Доведено, що сільський туризм як вид господарської діяльності сприяє диверсифікації економічної діяльності сільського населення, а отже зменшує ступінь невизначеності й ризику на випадок несприятливої зміни кон'юнктури ринку продовольчої продукції, забезпечує додатковий дохід, створює нові робочі місця.

Останнім часом на Чернігівщині сільський туризм набуває все більшого поширення та є одним з найперспективніших видів діяльності, не пов'язаних з аграрною сферою, яка переживає нелегкі часи. Визнаючи дієвість сільського туризму у вирішенні ряду соціально-економічних проблем села, фахівці Чернігівської обласної державної адміністрації та науковці Національної академії наук України у стратегії розвитку Чернігівської області до 2015 р. визначили сільський туризм пріоритетним напрямом розвитку туризму [1].

Можливість розвитку сільського туризму на Чернігівщині визначається значними природними ресурсами сільської місцевості, їхньою естетичністю й екологічною придатністю для туристичного використання; самобутньою історико-культурною спадщиною сіл і міст області; наявністю значного житлового фонду в сільських поселеннях; розташуванням поблизу значних регіональних ринків туристичного попиту (насамперед, міста Київ, Чернігів).

Проте, незважаючи на значні перспективи сільського туризму в області, його розвиток супроводжується рядом проблем, пов'язаних як з відсутністю достатнього нормативно-правового забезпечення, досвіду роботи щодо надання даних послуг, так і зі специфікою регіонального освоєння ринку агротуристичних послуг. Разом з тим і безмірне захоплення сільським туризмом як економічною панацеєю криє в собі ряд небезпек. Автор ставить на меті проаналізувати тенденції розвитку сільського туризму в Чернігівській області та виявити проблеми, що його супроводжують, а відтак, оцінити потенціал сільського туризму у вирішенні соціально-економічних проблем сіл Чернігівщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане дослідження ґрунтувалось на напрацюваннях вітчизняних вчених, присвячених розгляду проблем, що супроводжують розвиток сільського туризму в Україні, з яких найбільш вагомими є праці М. Рутинського [2], С. Кравцова [3, 4], М. Костиці [5], Ю. Зінька [2, 6], П. Горішевського [6] та ін. Разом з тим відсутність офіційних статистичних даних щодо обсягів та особливостей розвитку сільського туризму в Україні робить дані дослідження дещо умоглядними та позбавленими конкретних прикладів і даних. Роботи носять швидше теоретичний і застережний характер. Автор вирішує цю проблему за рахунок контент-аналізу рекламної інформації по садибах, розміщеної в ЗМІ та мережі Інтернет, аналізу цін на нерухомість у сільській місцевості Чернігівської області, опитування сільських господарів. При підготовці публікації активно використовувалися також картографічний та експедиційний методи, метод експертних оцінок.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сільського туризму на Чернігівщині розпочався у 2000 р. зі створення у с. Петрушівка Ічнянського р-ну сільськотуристичного комплексу “Соколинний хутір”. Нині садиб, які пропонують варіанти відпочинку в сільській місцевості, в області близько сорока. Основні осередки сільського зеленого туризму розташовані у Чернігівському, Коропському та Ічнянському районах. У їхньому розміщенні чітко прослідковується прив’язка до основних річок області: Десни (садиби у Смолині, Количівці, Улянівці, Боромиках, Кладьківці, Городищі, Свердловці, Мезині) та Сноу (Седнів, Піщанка), поблизу озер (садиби “У Лісковицького озера”, “У Святого озера”, “Андріївські озера”), місць концентрації історико-культурних і природних пам’яток (Чернігова, Седнева, Качанівки, Тростянець, Сокиринців, Мезина, Рихліва), а також до місць туристичного попиту, якими є обласний (порядка 20 садиб) і районні центри.

Це пояснюється особливостями сформованого попиту на послуги, що пропонуються господарями агроосель та агроготелів, основними представниками яких є жителі Чернігова, районних центрів, а також кияни та гості з близького й далекого зарубіжжя. Останні відвідують, здебільшого, оселі або садиби, розташовані поблизу обласного центру та культурно-історичних пам’яток національного значення (садиби Чернігівського й Ічнянського районів), або в рамках ділового туризму – садиби Бреч, де нині власниками Корюківської ФТП будується цілий туристичний комплекс, та “Соколинний хутір”.

Всі садиби орієнтовані на отримання прибутку від задоволення потреб споживачів, тому види діяльності, які вони пропонують, різні. Це як сімейний відпочинок, так і активний, орієнтований на молодь, зелений туризм, тури вихідного дня, ностальгійний туризм, організація екскурсій по власному та сусіднім населеним пунктам.

Переважає більшість сільських садиб Чернігівської області надає такі основні послуги: проживання, а також (за бажанням і за додаткову плату) харчування та трансфер. Ціни на основні послуги варіюють залежно від вигод, що має садиба. Середня ціна за проживання в сільських садибах, які знаходяться саме в селах, складає від 60 до 150 грн за добу, в самому Чернігові – від 200 грн [7-13]. Але є також VIP-садиби, добова ціна за оренду яких становить 900-1000 грн. Це, наприклад, «Дача в Седневі», де всі умови проживання відповідають європейським вимогам (у котеджі три спальні, камін, сауна, телевізор, кондиціонер, холодна й гаряча вода, кухня, пральна машина, 2 санвузли), котеджі у Павлівці в передмісті Чернігова. Тобто сільський туризм на Чернігівщині є далеко не дешевим та усім доступним видом відпочинку. У той час, як у країнах Західної Європи він розглядається як набагато дешевша альтернатива пляжному й оздоровчо-лікувальному відпочинку, у нас пропозиція розрахована на представників середнього класу й аж ніяк не відноситься до соціального туризму.

Здебільшого усі садиби пропонують розміщення з усіма сучасними зручностями. Є й такі, які не забезпечені сучасними зручностями й повертають туристів назад у ХХ, а то й у ХІХ ст. (“Мисливська Паланка”, “На краю світу”, “Медобори”). Але й вони знаходять своїх споживачів, що шукають відпочинку від міста й прагнуть сільської екзотики. Особливим попитом користуються осучаснені, стилізовані під старовину оселі. Наприклад, зовні та за

інтер'єром нагадуючи староукраїнське житло, аутентичні хати “Будинок Писаря” і “Будинок Кучера” у “Соколиному хуторі” мають теплі підлоги, санвузли, теплу й холодну воду, телевізор і супутникове телебачення, що дає туристам змогу поринути в іншу епоху без втрати усіх зручностей, до яких вже звикла сучасна людина. Популярними для нічлігу є й сіновали або приміщення, стилізовані під них (“Соколинний хутір”, “Мисливська паланка”, “Кінний двір”).

При організації харчування здебільшого використовується традиційна українська або більш сучасна домашня кухня. Вартість триразового харчування коливається в межах 80-130 грн на добу [7-13]. Особливим попитом користуються страви, приготовані в печі. Популярною є й кавказька кухня, насамперед шашлики, без яких сучасні городяни не уявляють собі відпочинку на природі. Родзинкою для приїжджих є те, що страви готуються з продуктів, отриманих у домашніх господарствах самих господарів, або їхніх сусідів. Проте більшість господарів, які займаються сільським туризмом, відмовляються від обробки великих земельних ділянок й утримування значної кількості домашніх тварин, оскільки це займає багато часу, пов'язано з певними санітарними незручностями та з сезоном найбільш активних робіт, який співпадає з піком туристичних прибуттів. У цьому, у разі масового розвитку сільського туризму, вбачаємо загрозу розвитку підсобних домашніх господарств, які нині забезпечують значну частину виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, та продовольчій безпеці країни.

Сучасні туристи, що обирають сільський туризм, – люди з різноманітними смаками й уподобаннями. Тому для того щоб виграти конкурентну боротьбу за потенційного споживача на ринку сільськотуристичного попиту Чернігівської області, який, за словами господарів, є ненасиченим, їм доводиться пропонувати ряд додаткових послуг. При цьому задовольняються не лише потреби туристів, але й потреби в організації дозвілля місцевого населення: пропонуються послуги організації свят і корпоративних заходів в етностилі, барбекю, лазня, продаж сувенірів, предметів домашнього вжитку, знарядь праці, реманенту й т. ін. Найбільш популярними додатковими послугами для туристів є організація барбекю, лазня, рибна ловля, полювання, прокат спортивного інвентарю, кінні та велосипедні прогулянки, організація екскурсій до Чернігова, Седнева, Тростянца, Качанівки, Сокиринців, Густинського та інших монастирів, Коропа та інших місць у залежності від розташування садиби.

Найбільш оригінальні послуги пропонуються на “Соколиному хуторі” в с. Петрушівка (міні-зоопарк, колекція старожитностей, соколине полювання, козацькі розваги, діловий туризм, театралізовані виступи), в “Мисливській паланці” с. Тростянець (музей старожитностей, пошук скарбів з металошукачем, козацькі розваги), “Кінному дворі” смт Седнів (джигітовка на конях, театралізовані дійства). Оригінальним туристичним продуктом є зооботанічний комплекс «Басань», який знаходиться за селом Стара Басань Бобровицького району. Окрім пішохідних і велосипедних прогулянок, проведення корпоративних заходів, комплекс пропонує екскурсії для школярів.

Проаналізувавши діяльність різнопланових садиб, можна виділити деякі проблеми, що супроводжують розвиток сільського туризму в Україні та, зокрема, Чернігівській області.

Сільський туризм є основною діяльністю майже для усіх господарів-місцевих жителів, не зважаючи на масштаби розвитку справи та її правовий статус. І річ тут не у бажанні самих господарів, а у безробітті, яке є бичем сільської місцевості, а також в особливостях сільськогосподарського виробництва. Технології останнього застарілі, вимагають великих витрат часу й роблять неможливим якісне поєднання сільського господарства й туризму.

Усі з опитаних господарів одностайно стверджують, аби якісно займатися наданням послуг у туризмі, треба відмовлятися від інших видів діяльності й навіть не відділяти туристичну діяльність від особистого життя. Господар повинен бути доступним усі 24 години на добу, весь час присвячуючи своїм гостям. У регіоні і в країні практично не розвивається поширений у країнах Західної та Східної Європи агротуризм, який має на меті

демонстрацію туристам реально діючого сільськогосподарського підприємства, знайомство їх з технологією виробництва сировини та продовольства, обмін досвідом, навчання й т. ін., тому що таких передових господарств практично не існує.

Чому ж сільський туризм не розвивається масово? Річ у тім, що для початку справи потрібен стартовий капітал. Навіть тим господарям, які не планують нічого добудувати, необхідні гроші на звичайний косметичний ремонт, облаштування садиби, придбання інвентарю для проведення дозвілля або матеріалів для його створення, пристосування кімнат для туристів, придбання витратних матеріалів, продуктів і т.ін. Більшість сільських будинків, звичайно, якщо вони не знаходяться поблизу Чернігова у котеджних містечках, мають низький рівень комфорту і мало підходять для городян, які звикли до сучасних зручностей.

Серед вітчизняних споживачів мало знайдеться тих, хто прагне повного з'єднання з природою та відмови від звичних благ. Зазвичай захоплення викликають будинки, обладнані за євростандартами. Тому навіть ті господарі, які розвиваються за традиційним планом, стараються не відтворити староукраїнське житло, а стилізувати під нього зручні помешкання з усіма сучасними вигодами: телевізорами, Інтернетом, мікрохвильовками, холодильниками та ін. На це потрібні гроші, вже не кажучи про забезпечення будинку водою (пробиття скважини коштує від 5 до 30 тис. грн), газом, що іноді просто неможливо, створення системи водовідведення. Це по кишені лише заможним селянам.

У більш вигідному положенні опиняються приїжджі чернігівці та кияни, які мають гроші, скуповують землю й нерухомість, тим самим піднімаючи на неї ціну та витісняючи з цього ринку місцеве населення. Особливо це стосується сіл, розташованих поблизу Чернігова та понад Десною, які мають цінні природні рекреаційні ресурси. Якщо у звичайному селі сільський будинок коштує порядку 5 тис. грн, то у віддалених селах, забезпечених рекреаційними ресурсами, – 40 тис. грн, а таких самих, але розташованих поблизу Чернігова, – 80–100 тис. грн. Їм вдається створити і більш привабливу пропозицію для туристів. Натомість, користі для місцевих громад від їхньої діяльності немає, оскільки надання послуг туризму в таких садибах часто позиціонується як додаткова, що не оподатковується, або реальні доходи не розголошуються (буцімто, відпочивають друзі, родичі).

Пенсіонери, селяни похилого віку, непрацююча молодь та інші незахищені верстви населення навряд чи ризикнуть розпочати справу. Вони можуть взяти участь у туристичній діяльності лише як постачальники сільськогосподарської продукції, або як наймані працівники (кухарі, охоронці), при цьому перевага надається більш молодим працівникам. Тож наразі панацеєю від бідності сільський туризм бути не може. Навпаки, замість прибутків він може принести незахищеним верствам населення зменшення доступності житла, продуктів, послуг, а також рекреаційних угідь, ціни на які при масовому розвитку сільського туризму (відпочинку) неминуче зростуть.

Більшість господарів, що розпочали справу, відчувають постійно нестачу грошей на реалізацію всіх ідей, тому гостям часто доводиться перебувати серед гір будівельних матеріалів і сміття, обійстя не облаштовані повною мірою, їм не вистачає комплексного вирішення дизайну. Території під час великі, але організовані безладно.

Як правило, обмеження господарів лише послугами розміщення та харчування не виправдане. Господарям необхідно придумувати й надавати ряд різноманітних додаткових послуг для організації дозвілля. Знову перевагу мають ті, хто може закупити відповідний інвентар, облаштувати майданчики, передбачити додаткові джерела отримання доходів від супутньої діяльності, обслуговування свят, корпоративів й інших потреб без надання послуг розміщення. Окрім того, значення має село, в якому розвивається справа. Забезпечене цінними природними та суспільно-історичними ресурсами, розташоване поблизу подібних територій, воно само по собі приваблює туристів (Седнів, Тростянець, Качанівка). Конкуренція в таких селах є більшою. Виграти її місцевим селянам набагато важче.

Сільським туризмом мало займаються не лише через нестачу грошей. Необхідні спеціальні знання, комерційний хист, певний рівень освіти, комунікативні навички.

Співробітництво між організаціями, які пропонують курси, практикуми, бізнес-класи, тренінги, та господарями організуються вкрай складно через те, що такі організації працюють на комерційних засадах. Окрім того, часто курси викладаються нефахівцями. Подібні заходи громадських організацій та державних установ, що фінансуються з місцевого чи регіонального бюджету в рамках різноманітних програм соціально-економічного розвитку, теж мало дієві з цієї ж причини та часто носять формальний характер. Відчуваючи потребу у знаннях і досвіді, господарі віддають перевагу спілкуванню з колегами, пошуку інформації в Інтернеті.

Через комерційні засади проведення категоризації даний захід теж не користується популярністю у господарів. В області категоризованими є лише 2 садиби. У каталозі Спілки сприяння розвитку сільського туризму в Україні лише 6 садиб.

У Чернігівській області як аграрному регіоні сільський туризм не користується значною популярністю серед місцевого населення, яке ще не втратило зв'язків з селом і надає перевагу відпочинку в інших місцевостях. Тому основними споживачами регіонального сільськотуристичного турпродукту є мешканці Чернігова та Києва. Інші великі міста розташовані далеко і мають свої бази для розвитку сільського туризму.

У зарубіжних туристів Чернігівщина користується попитом через близьке розміщення до Києва та Борисполя. Тим із них, хто подорожує автомобілем і залізницею, є безліч пропозицій у східноєвропейських і прибалтійських країнах, які пропонують кращу інфраструктуру й сполучення, менш суворі візові вимоги та більш помірковані ціни, у західній та центральній Україні. Білоруси та росіяни, що живуть поблизу кордонів області, теж, здебільшого, не втратили зв'язків із селом. Тож господарі скаржаться на нестабільність попиту, малу кількість туристів, простій помешкання. Господарям важко знайти споживача на свої послуги.

Більшість з них місцем розміщення реклами вважають Інтернет. Але інформація на сайтах оновлюється вкрай рідко, тож достовірну інформацію про стан садиби, ціни та послуги знайти важко.

Існують проблеми, з якими господарі просто неспроможні справитися самостійно: погане сполучення, занедбаний стан сільських доріг, немальовничість вимираючого села, відсутність або поганий стан закладів соціальної інфраструктури (ФАПів, магазинів, аптек, закладів харчування). Якість питної води на Чернігівщині теж не завжди відповідає нормативам безпеки.

Висновки. Таким чином, розвиток сільського туризму в Чернігівській області супроводжується рядом проблем, одні з яких мають загальнонаціональний характер (відсутність спеціального законодавства, невизначеність економічної та політичної ситуації, брак коштів, стан інфраструктури), а інші пов'язані зі специфікою географічного положення регіону та його наслідками (сусідство з аграрними регіонами, столицею, віддаленість від європейських агротуристичних ринків, що загострює конкуренцію за споживача), а також хронічними депресивними явищами, що десятиліттями впливають на існування сільської місцевості.

Проблеми, актуальні для господарів, впливають і на виникнення проблем для інших учасників діяльності у сфері сільського туризму. Для туристів проблемами є брак достовірної інформації; значний ступінь ризику при першому відвідуванні незнайомої садиби; низький рівень комфорту традиційних сільських садиб; під час низький рівень надання послуг і висока ціна на них; нестача цілісних пропозицій, орієнтованих на новий тип туристів; погана транспортна доступність сіл; незадовільний стан інфраструктури загального користування, соціальної інфраструктури; низька якість питної води на селі; відсутність пропозицій для незабезпечених верств населення.

Для місцевих жителів теж існує ряд проблем, серед яких такі: відсутність можливості займатися сільським туризмом усім бажаним; сезонність роботи, яка вимагає залучення кадрів з низькою кваліфікацією; відсутність можливості додаткового заробітку у садибі для мешканців пенсійного віку; дорожня земля та нерухомість; витіснення з рекреаційно

привабливого села місцевих жителів через недоступність житла; практична відсутність вигод від розвитку сільського туризму.

Наведені приклади красномовно свідчать про те, що, розвиваючись таким шляхом, як це відбувається нині, сільський туризм не здатен виправдати надій щодо покращання соціально-економічного стану села, які покладаються на нього. Для цього необхідно, принаймні, захистити інтереси місцевого виробника та місцевих громад.

Список використаних джерел

1. **Стратегія** соціально-економічного розвитку Чернігівської області на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cult.gov.ua/load/48-1-0-49>
2. **Рутинський М.Й.** Сільський туризм: навч. посіб. / М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінко. – К.: Знання, 2006. – 271с.
3. **Кравцов С.С.** Система державних гарантій розвитку сільського зеленого туризму в Україні / С.С. Кравцов // Вісник ДІТБ. – 2008. – №12. – С.41-47.
4. **Кравцов С.С.** Світовий досвід державного регулювання сільського зеленого туризму / С.С. Кравцов // Вісник ДІТБ. – 2011. – №15. – С. 59-64.
5. **Костриця М.М.** Сільський туризм: теорія, методологія, практика / М.М. Костриця. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 196 с.
6. **Горішевський П.** Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності / П. Горішевський, Ю. Васильєв, Ю. Зінко. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2003. – 148 с.
7. **Зелений туризм.** Банк даних сільського туризму по Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ruraltourism.com.ua/index2.php>
8. **Зелений туризм в Україні.** Сільський туризм в Україні. Пошук садиб... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://navkolosvitu.com.ua/search/ukraine>
9. **Каталог садиб на сайті Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://greentour.com.ua>
10. **Список усадеб зеленого туризму.** Путеводитель по Чернигово-Северщине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: siver.org.ua
11. **Путеводитель по Украине** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.doroga.ua/>
12. **Туристичний портал України** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stejka.com>
13. **Чернігів для туриста** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tour-cn.com.ua/>

© Н.О. Алешугіна

Надійшла до редакції 29.10.2012